

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA NNE

021

KISWAHILI

(Kwa watahiniwa walioko na wasiokuwa Shuleni)

Muda: Saa 3

MAJIBU

Mwaka: 2018

Maelekezo

1. Karatasi hii inasehemu A, B, C, D na E zenye jumla ya maswali **tisa (9)**
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu A,B, C na D, swali **moja** kutoka sehemu C, na maswali **matatu** kutoka sehemu E. Swali la 15 ni la lazima.
3. Zingatia maelekezo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. Soma kwa umakini kifungu cha habari kifuatacho kisha jibu maswali yanayofuata.

Ingawa utaona kuwa haya nitakayoyasimulia hayakuhusu ndewe wala sikio, kwa vile mzigo wa mwenzio ni kanda la usufi, lakini kumbuka, mwenzio akinyolewa na wewe tia maji maana yaliyompata beku na ungo yatampata.

Ukiona yale yanayomsibu Mwanaheri hivi sasa ni dhahiri utakubaliana na mimi kuwa ujana ni kama maua. Kwa matatizo anayoyapata Mwanaheri ni kuntu kuwa upigao ndio ufunzao. Ingawa kwake ni sawa na maji yaliyomwagika hayazoleki, na ninaamini kuwa kwa wengine hili ni fundisho kwa kuwa watu husema, kama hujui kufa tazama kaburi.

Uzee unaomkabili Mwanaheri sasa unahitaji msaada mkubwa wa mtoto wake haidhuru mjukuu wake. Lakini maskini, hakupenda watu hao kuwa nao tangu awali ya maisha yake. Ingawa hivi sasa anao watoto wa ndugu zake, lakini hawana msaada wowote kwake. Nidyo maana watu hawakukosea kusema ndugu akizaa na wewe uzae maana changu si chetu. Hata wale mashoga zake waliokuwa wakishirikiana naye katika kukata mitaa, wamemtupa Kigoma mwisho wa reli.

Kwa uzuri, alhamdulillah, aliumbika, maana alikuwa chuma hasa wala si masihara. Enzi zake Mwanaheri, alikuwa Mwanaheri kweli. Alikuwa hapitwi na mwanamume. Mbali ya kuwa na kidevu cha mfuto chenye kidimbwi kwa mbali, macho yake ya gololi yalimvuta mwanamume yeyote hata muumini wa dini.

Miguu iliumbwa kadri ya mwili wake. Ukimwanguka kwa nyuma umbo lake ni sawa na umbo la namba nane. Ingawa alikuwa na nywele za kipilipili, lakini alizitengeneza zikawa kama za singa. Uzuri wote huo aliotunukiwa kama hedaya yake hapa duniani, umeathiriwa na mwenendo tu. Mwenendo huu ulimpa jina baya la kuitwa jamvi la wageni.

Mwenendo huu ulikuwa sadfa ya ambacho kimekamilisha ule usemi wa wahenga kuwa uzuri wa kuyu ndani imeoza au uzuri wa mkakasi ndani kipande cha mti. Alipokuwa kijana alikuwa hapendi wachumba, wala watoto kwa kuchelea kutibua starehe zake. Kwa jinsi alivyokuwa anadanganyika na ujana pamoja na rangi za dunia akifikiri atakuwa kijana mpaka kufa kwake. Alijididimiza katika wimbi la starehe hadi akazama kiasi kwamba akalowana chapa. Naam! aliyetota hajui kutota. Mbali na kutosikia la baba wala la mama, pia hakisikia la viongozi wa dini. Maisha yalikuwa dunia na yeye na dunia.

Ingawa alikuwa na wenzake katika shughuli hizo, lakini ni yale yale, yetu yetu, yakikupata yako peke yako, lakini wenzako walikuwa wakifanya hayo na akili zao. Yeye hakukumbuka kwamba nahodha mtweka chombo si mjinga wa bahari kwani mtu hufanya jambo kwa akili zake, lakini Mwanaheri mwenzangu na miye hakuwa na hili wala lile. Wenzake hao sasa wana watoto wao ambao wanawasaidia kwa moja au kwa jingine, wakati yeye anaumbuka. Kidagaa kimemwozea. Mbali ya kuwa na ubao mara kwa mara, pa kuweka ubavu pia alipakiskia kwenye bomba. Kwa mtu aliyeuona ujana wa Mwanaheri, hawezi kuamini kuwa ni huyu anayeahirika sasa hivi. Naam! Asiyesikia la mkuu huvunjika guu, kama wanenvyo waneni, asiye funzwa na mama hufunzwa na ulimwengu.

Majutu ni mjukuu, na hivi sasa nina imani kuwa Mwanaheri anajuta kwa kuuchezea ujana wake. Hakujua ujana ni hazina kubwa ya maisha ya baadaye. Hivi sasa ninahisi angalipenda arudie hali ileile ya juzi na jana ili apate mume yeyote yule, hata angalikuwa kabwela kupindukia, mbali ya wale wa maana aliokuwa akiwapiga mateke. Hata hivyo, yote haya ni kutaka kupata mtoto, hata liwe toto jinga, maana jinga ni lako, kwani tikiti baya lipo shambani kwako. Lakini hilo ni jambo ambalo haliwezekani hata afanye ibada usiku na mchana. Hata hivyo, afae hakosi mzishi, kwani ingawa watu wengi wamekata mguu kuja kumliwaza,

bado ndugu wachache hufika kumhudumia, angalau kwa kujitoa kimasomaso. Watu husema, damu nzito kuliko maji.

Maswali na Majibu:

(a) Kwa mujibu wa habari uliyosoma eleza kitu kilichoathiri uzuri wa Mwanaheri.

Jibu: Kilichoathiri uzuri wa Mwanaheri ni mwenendo wake wa tabia mbaya, kama kujiingiza katika starehe kupita kiasi, kutosikiliza maonyo, na kutojenga familia.

(b) Andika nahau mbili zinazopatikana katika kifungu cha habari ulichokisoma.

Jibu:

- Jamvi la wageni.
- Kidagaa kimemwozea.

(c) Fafanua methali zifuatazo kwa kutoa mifano halisi kutoka katika simulizi uliyosoma:

(i) Maji yakimwagika hayazoleki.

Methali hii inaonyesha kuwa Mwanaheri hawezi kurudisha ujana wake aliouhindwa kutumia vizuri.

(ii) Asiyesikia la mkuu huvunjika guu.

Methali hii inahusu Mwanaheri kupuuza maonyo ya wazazi na viongozi wa dini, jambo lililosababisha ajutie maisha yake ya uzee.

(d) Andika kichwa cha habari kinachofaa kwa habari uliyosoma.

Jibu: Mwanaheri na Ujana Wake.

2. Fupisha habari uliyosoma kwa maneno yasiyopungua mia moja (100).

Jibu: Mwanaheri alikuwa mrembo enzi za ujana wake lakini aliutumia vibaya kwa kujihusisha na starehe zisizo na msingi. Hakusikiliza maonyo ya wazazi, viongozi wa dini, wala kuchukua tahadhari za maisha ya baadaye. Hakujenga familia, jambo lililosababisha uzee wake kuwa mgumu kwani hana watoto wa kumsaidia. Hivi sasa, Mwanaheri anajuta kwa matendo yake ya zamani, lakini yote haya hayawezi kubadilika, akibaki mfano wa methali, maji yakimwagika hayazoleki.

3. Fafanua dhana zifuatazo na kisha toa mfano mmoja kwa kila dhana uliyofafanua.

(a) Neno

Neno ni mkusanyiko wa herufi au silabi zinazounda maana fulani katika lugha.

Mfano: Maji.

(b) Kirai

Kirai ni kikundi cha maneno kinachokosa kitenzi na kinaweza kueleza wazo lakini hakijitoshelezi kama sentensi kamili.

Mfano: Jirani yangu mzuri.

(c) Kishazi

Kishazi ni kundi la maneno lenye kitenzi ambacho kinaweza kujitegemea au kisitegemee kulingana na muundo wake.

Mfano: Watoto wanacheza uwanjani.

(d) Sentensi

Sentensi ni kundi la maneno linalojitosheleza kimaana, lenye kitenzi na kiarifu.

Mfano: Mwanafunzi anasoma kitabu.

(e) Kamusi

Kamusi ni kitabu au hifadhi ya mtandaoni yenye mkusanyiko wa maneno yaliyopangwa kwa mpangilio wa alfabeti pamoja na maana zake.

Mfano: Kamusi ya Kiswahili Sanifu.

4. Nyambua maneno yafuatayo ili kupata maneno mawili zaidi kwa kila neno:

(a) Beba

- Mzigo, mbebaji

(b) Pokea

- Mapokezi, mpokeaji

(c) Rudi

- Kurudi, mrudishaji

(d) Soma

- Mwanafunzi, msomaji

(e) Shughuli

- Mshughulikiaji, shuguli

(f) Sema

- Msemaji, maneno

(g) Penda

- Upendo, mpenzi

(h) Heshima

- Mheshimiwa, heshimu

(i) Pigo

- Pigwa, mpigaji

(j) Pika

- Mpishi, mapishi

5. Bainisha tabia za maumbo yaliyokolezwa wino katika vitenzi ulivyopewa.

(a) Futa ubao.

- Tabia: Amri ya moja kwa moja.

(b) Hutafaulu mtihani.

- Tabia: Kitenzi cha hali ya kukanusha (sharti/hatimaye).

(c) Ametualika.

- Tabia: Kitenzi cha hali ya kumalizika (tendo limekamilika).

(d) Mtoto hulia mara nyingi.

- Tabia: Kitenzi cha mazoea au hali ya kurudia.

(e) Yeye ni mwalimu.

- Tabia: Kitenzi cha kuwa (kitenzi cha kuonyesha hali ya usawa).

(f) Mgonjwa amelala chini.

- Tabia: Kitenzi cha hali ya sasa au umaliziaji wa tendo.

(g) Wanavisoma vitabu vyao.

- Tabia: Kitenzi cha hali ya sasa kinachoonyesha mchakato.

(h) Paka amepigwa.

- Tabia: Kitenzi cha hali ya kutendwa (pasiviti).

(i) Mti umekatika.

- Tabia: Kitenzi cha hali ya kumalizika, kilichopitia mchakato wa kubadilika.

6. (a) Eleza maana na dhima ya kiunganishi katika sentensi.

Kiunganishi ni neno au kikundi cha maneno kinachotumika kuunganisha maneno, vikundi vya maneno, au sentensi ili kuonyesha uhusiano wa kimaana kati yake. Dhima ya kiunganishi ni kuhakikisha mtiririko wa sentensi unakuwa wa kueleweka na kuonyesha uhusiano wa kimaana, kama vile sababu, upinzani, au nyongeza.

(b) Tunga sentensi mbili kwa kila kiunganishi kifuatacho:

(i) kwa sababu

- Alikosa shule kwa sababu alikuwa mgonjwa.

- Tunapenda mwalimu wetu kwa sababu anafundisha vizuri.

(ii) kwamba

- Alisema kwamba atakuja kesho.

- Ninaamini kwamba utafaulu mtihani huu.

(iii) ingawa

- Alifika shuleni ingawa mvua ilikuwa inanyesha.

- Ingawa hakuwa na pesa nyingi, alinunua zawadi.

(iv) lakini

- Anapenda kusoma, lakini hapendi kuandika.

- Tulitaka kuondoka mapema, lakini gari lilikataa kuwaka.

7. “Kuambatanisha maneno ni namna mojawapo ya kuzalisha maneno mapya katika lugha ya Kiswahili.”
Bainisha njia tatu za kuambatanisha maneno kisha toa mifano miwili kwa kila njia uliyobainisha.

(i) Kuambatanisha mzizi na viambishi

- Mfano: mchezaji (mzizi: cheza + kiambishi: -ji)

- Mfano: mwalimu (mzizi: limu + kiambishi: -mw)

(ii) Kuambatanisha maneno mawili

- Mfano: chakula-cha-jioni

- Mfano: mvinyo-mwekundu

(iii) Kuambatanisha maneno na viambishi vya nyongeza

- Mfano: kitabu (mzizi: tabu + kiambishi: ki-)

- Mfano: mtazamo (mzizi: tazamo + kiambishi: m-)

8. Tofautisha muundo wa barua rasmi na barua za kindugu/kirafiki.

- Barua rasmi

- Hutumia lugha sanifu.

- Ina anwani ya mwandishi na mpokeaji.

- Ina kichwa cha barua kinachoeleza lengo.

- Lugha hufuata mipaka ya heshima, bila kutumia maneno yasiyo rasmi.

- Barua ya kindugu/kirafiki

- Hutumia lugha ya kawaida au isiyo rasmi.

- Haina mpangilio mkali wa anwani.

- Haimhitaji mwandishi kuonyesha kichwa cha barua.

- Lugha huwa ya kawaida na mara nyingine ya mzaha au mazoea.

9. Jifanye kuwa mfanyabiashara wa mchele na unataka kuitangaza biashara yako nje na ndani ya nchi. Andika tangazo kuhusu biashara hiyo na jina lako liwe Pera Mlavi.

Tangazo la Biashara ya Mchele

TANGAZO LA MCHELE WA JUU WA UBORA

Je, unatafuta mchele wenye ubora wa hali ya juu kwa bei nafuu? Pera Mlavi ndiye jibu lako! Tunauza mchele wa hali ya juu kutoka mashamba ya Tanzania kwa viwango vya kimataifa. Mchele wetu unafaa kwa matumizi ya nyumbani, migahawa, na biashara kubwa.

Tunapatikana Dar es Salaam, Tanzania, na tunasafirisha ndani na nje ya nchi kwa bei shindani. Kwa mahitaji yako, wasiliana nasi:

Simu: +255 712 345 678

Barua pepe: peramlavi@mchele.com

Pera Mlavi - Ubora wa mchele unaokidhi matarajio yako!

10. "Sifa ya lugha ni kuwa na uwezo wa kupokea msamiati kutoka lugha za kigeni." Kwa kutumia mifano, eleza sababu nne zilizokifanya Kiswahili kuwa na maneno mengi ya Kiarabu kuliko kutoka lugha nyingine za kigeni.

(i) Mahusiano ya kihistoria

Wafanyabiashara wa Kiarabu waliwasili pwani ya Afrika Mashariki na kujenga uhusiano wa karibu na jamii za Kiswahili. Lugha ya Kiarabu iliathiri sana Kiswahili kupitia biashara. Mfano: maneno kama "safari," "bima," na "sheha."

(ii) Uenezi wa Uislamu

Watu wa Kiarabu walieneza Uislamu katika Afrika Mashariki, na lugha ya Kiarabu ikawa sehemu ya dini hiyo. Maneno ya kidini kama "dua," "msikiti," na "Quran" yaliingia Kiswahili.

(iii) Elimu na maandiko

Kiarabu kilitumika kuandika maandiko ya kale ya Kiswahili kabla ya alfabeti za Kilatini kuanzishwa. Maneno mengi kama "kitabu," "kalamu," na "madrasa" yalianzia Kiarabu.

(iv) Tamaduni na maisha ya kila siku

Lugha ya Kiarabu ilijaa katika tamaduni za Kiswahili kupitia mavazi, vyakula, na mila. Mfano: "kaftani," "harusi," na "karamu."

11. Eleza maana na matumizi ya methali zifuatazo:

(a) Kivuli cha fimbo hakimfichi mtu jua.

Maana: Msaada mdogo hauwezi kumaliza tatizo kubwa.

Matumizi: Methali hii hutumiwa kuonyesha kwamba juhudi ndogo haziwezi kutatua matatizo makubwa. Kwa mfano, kutoa msaada mdogo kwa mtu anayekabiliwa na tatizo kubwa hakuwezi kumsaidia kikamilifu.

(b) Mchimba kisima huingia mwenyewe.

Maana: Mtu anayepanga njama mbaya dhidi ya wengine huangukia kwenye mtego wake mwenyewe.

Matumizi: Methali hii hutumiwa kuwaonya watu wanaopanga mabaya kwa wengine kwamba wanaweza kujikuta wakipatwa na madhara ya vitendo vyao wenyewe.

(c) Ukiona zinduna ambari iko nyuma.

Maana: Dalili ndogo zinaashiria uwepo wa jambo kubwa linalokuja.

Matumizi: Methali hii hutumiwa kuonya kwamba ishara ndogo zinaweza kuwa dalili ya tukio kubwa linalokuja, hivyo ni muhimu kuchukua tahadhari mapema.

(d) Waarabu wa Pemba wanajuana kwa vilemba.

Maana: Watu wa jamii moja au wenye asili moja huweza kutambuana kwa alama au tabia zao.

Matumizi: Methali hii hutumiwa kuonyesha kwamba watu wenye uhusiano wa karibu au wa jamii moja wanaweza kutambuana kwa urahisi kupitia alama, mavazi, au tabia zao.

(e) Mbaazi ukikosa maua husingizia jua.

Maana: Mtu anaposhindwa kutimiza wajibu wake, huwalaumu wengine au mazingira badala ya kujilaumu mwenyewe.

Matumizi: Methali hii hutumiwa kukemea tabia ya watu wanaoshindwa kutekeleza majukumu yao na kisha kuwashutumu wengine au hali za nje kwa kushindwa kwao.

12. “Washairi hutumia mashairi yao kuelimisha jamii kuhusu mambo yanayoikabili.” Thibitisha ukweli wa kauli hii kwa kutumia hoja tatu kutoka katika kila diwani kati ya diwani mbili ulizosoma.

Diwani ya "Wasakatonge":

Kukemea unyonyaji na ukandamizaji: Katika shairi la "Wasakatonge", mwandishi anakemea unyonyaji na ukandamizaji wa wanyonge katika jamii, akihimiza usawa na haki.

Kuhimiza umoja na mshikamano: Shairi la "Mvuja Jasho" linahimiza umoja na mshikamano miongoni mwa wanyonge ili kujikomboa kutoka katika hali ngumu za maisha.

Kutoa elimu kuhusu haki za binadamu: Kupitia mashairi mbalimbali, mwandishi anatoa elimu kuhusu haki za binadamu na umuhimu wa kuzitetea katika jamii.

Diwani ya "Malenga Wapya":

Kuhimiza uongozi bora na uwajibikaji: Katika shairi la "Payuka", mwandishi anawakosoa viongozi wasiotimiza ahadi zao na kuhimiza uwajibikaji katika uongozi.

Kuhamasisha ukombozi wa kiuchumi: Shairi la "Charuka" linahimiza jamii kufanya kazi kwa bidii na kuacha uvivu ili kujikomboa kiuchumi.

Kuelimisha kuhusu umuhimu wa kilimo: Katika shairi la "Adui", mwandishi anasisitiza umuhimu wa kilimo katika kupambana na njaa na kuinua uchumi wa jamii.

13. “Mwanamke ni mtu mwenye huruma na fadhila.” Thibitisha hoja hiyo kwa kutoa hoja tatu kwa kila kitabu kutoka katika vitabu viwili vya riwaya kati ya vilivyoorodheshwa.

Riwaya ya "Takadini":

Huruma ya Sekai kwa Takadini: Sekai anamkubali na kumpenda Takadini licha ya hali yake ya ulemavu, akionyesha huruma na upendo wa kweli.

Ujasiri wa Sekai katika kupinga ubaguzi: Sekai anapinga ubaguzi wa jamii dhidi ya Takadini na kusimama naye bega kwa bega, akionyesha fadhila na ujasiri.

Kujitolea kwa Sekai: Sekai anajitolea kumsaidia Takadini katika maisha yake, akionyesha moyo wa huruma na fadhila.

Riwaya ya "Watoto wa Mama N'tilie":

Upendo wa Mama N'tilie kwa watoto wake: Mama N'tilie anafanya kazi kwa bidii ili kuhakikisha watoto wake wanapata mahitaji yao, akionyesha huruma na upendo wa mama.

Kujitolea kwa Mama N'tilie katika jamii: Mama N'tilie anawasaidia watu wengine katika jamii yake, akionyesha fadhila na moyo wa kujitolea.